

Citation style

Šmahel, František: review of: Jiří Kuthan, Parlěrovský mýtus. Rod Parlěřů – dílo a jeho ohlas, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2021, in: Český časopis historický, 2021, 4, p. 923-928, <https://recensio-stag.lorax.syslab.com/r/5b0ea27114924b66a65c40599a0af51e>

český časopis historický

copyright

This article may be downloaded and/or used within the private copying exemption. Any further use without permission of the rights owner shall be subject to legal licences (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

spletitých pavučin umožňujících proniknout za prostá statistická tvrzení. Právě zde však tkví také hlavní nedostatek knihy: I přes několik podstatných, podnětných či odvážných vývodů objasňujících křížáckou motivaci na konci 12. století či poměrně vysokou míru sociální koheze elit středověké společnosti se Bennett ze záplavy jmen a souvislostí vynořuje jen s obtížemi. Některé závěry pak čtenáři vnucuje spíše častým opakováním než legitimní argumentací.

O to více pak zamrzí pasáže, kdy Bennett od tématu odbíhá, místo aby se soustředil na vycizelovanou analýzu několika ústředních motivů, které si určil ve vcelku zdařilé úvodní části. Kniha, jejíž téměř polovinu (s. 220–396) tvoří databáze účastníků třetí křížové výpravy a s ní spojené domácnosti krále Richarda, tak místy působí jako uměle natahovaná. To je škoda, protože za ne vždy vydařeným zpracováním se skrývá inspirativní metodologie i neotřelé nápady. Bennetovým poznatkům o křížácké motivaci a sociálním propojení elit 12. století by tak možná více slušelo zpracování formou několika samostatných ucelených studií než někdy jen obtížně uchopitelné monografické vydání.

Mikuláš Netik

Jiří KUTHAN

Parlérovský mýtus. Rod Parléřů – dílo a jeho oblasť

Praha, Nakladatelství Lidové noviny – Karolinum 2021, 723 s., 866 vyobrazení, ISBN 978-90-7422-822-3 (NLN) a 978-80-246-5021-0 (Karolinum).

Monumentálně vyhlížející dílo s bohatou obrazovou dokumentací a s přitažlivým titulem má předpoklady zaujmout nejen odborné, ale i další čtenáře. Ti z nich, kteří by v Úvodu, připomínajícím spíše záložku, hledali předznamenání autorova pojetí Parlérovského mýtu, se mnoho nedozvědí.¹ Již nahlédnutí do obsahu však napoví, že Jiří Kuthan své životní dílo koncipoval ve třech navazujících částech, jejichž názvy jsou dostatečně návodné. První pojednává o dílu mistrů Parléřova rodu v římské říši a v Uherském království, druhá se zaměřuje na dílo Petra Parléře a dalších členů jeho rodu v zemích České koruny, zatímco třetí je věnována inspirační síle „parléřovské“ architektury a skulptury v Říši i za jejími hranicemi. Čtvrtá část je přidaným exkursem o „krásných“ madonách a pietách kolem roku 1400 a teprve v páté, také velmi stručné části přichází na řadu „Parlérovský mýtus“. Ještě dříve, než se vydáme v naznačeném směru, je třeba vyzdvihnout téměř zamlčenou skutečnost, že většinu fotodokumentace pořídil sám Jiří Kuthan. Jde řádově o stovky záběrů, které dokládají nejen autorovo osobní seznámení s díly parléřovského okruhu *in situ*, ale i jeho profesionální zvládnutí tak obtížné disciplíny, jakou je fotodokumentace architektonických památek. Neméně stojí za připomenutí, že během posledního desetiletí autor buď sám nebo ve spolupráci s Janem Roytem i jinými autory vydal několik dalších rozsáhlých děl a sborníků.²

1 Přehled dosavadního bádání a jeho zhodnocení včetně připomenutí vlastního celoživotního badatelského úsilí autor dosti nezvykle zařadil do Ediční poznámky na s. 632–640.

2 Srov. zejména dvě obšírné monografie, na nichž se podílel Jan ROYT: *Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha. Svatyně českých patronů a králů*, Praha 2011 (psal jsem o ní v ČČH 110, 2012,

První část o dvanácti nečíslovaných kapitolách je členěna podle měst, v nichž lze doložit nebo předpokládat působení parlérovských hutí. Švábský Gmünd s kostelem sv. Kříže jeví se tu jako očekávané východisko, neboť právě odtud císař Karel IV. povolal v roce 1356 tříadvacetiletého Petra, syna gmündského Jindřicha Parléře, do Prahy. Stojí tak černé na bílém v nápisu nad bustou tohoto stavitele v triforiu chrámu sv. Víta. Kolem autenticity a doby vzniku tohoto a dalších tamějších nápisů panují pochybnosti, právě tak jako o některých zde uvedených údajích včetně data příchodu do Prahy, které se pokusil do roku 1353 posunout Vojtěch Birnbaum.³ Rozplést rodinné vazby nebylo ani pro autora snadné, neboť jejich společným znakem bylo spíše znamení zalomeného úhelníku než samo jméno, v latině (*parlerius*) i v mittelhochdeutsch (*parlier, parlierer, palier*) znamenající „mluvčího“, či v daném případě vedoucího stavební huti (z toho české „polír“).

Příznačné je, že sám Petr Parléř (1332/33–1399) označil svého otce Jindřicha přídomkem „de colonia“.⁴ Jindřich se téměř jistě na stavbě kolínské katedrály podílel, a když zde kolem roku 1330 práce ustaly, chopil se příležitosti při dostavbě trojlodí kostela sv. Kříže v Gmündu. Jisté vazby ke Kolínu si Jindřichova rodina pravděpodobně uchovala, neboť Gertruda z Hammu, první manželka našeho Petra Parléře byla dcerou kamenického mistra Bartoloměje, který se usadil v Kolíně. Z prvního manželství vzešli tři synové (Václav, Jan a Mikuláš), všichni se uplatnili v otcových stopách jako stavitelé a kameníci. Obdobně tomu tak bylo i s Janem/Jankem, druhorozeným synem z druhého manželství s Anežkou z Bürren (první syn zemřel v raném věku) a také Petrova dcera z jeho prvního manželství se provdala za kameníka Michaela z Kolína. Zatím nebyla řeč o Petrově bratru Michaelovi a jeho dalším bratru či synovci Jindřichovi z Gmündu. Samotná rodina Petra Parléře spolu se spřízněným rodem savojských verk mistrů a případně i dalších příbuzných tak ve své době skutečně tvořila

s. 348–251) a *Karel IV. Císař a český král – vizionář a zakladatel*, Praha 2016. Dále je tu třeba uvést Kuthanovo dvousvazkové *Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců*, Praha 2010–2013 nebo sborník *Římský a český král Václav IV. a počátky husitské revoluce*, který vydal spolu s Jakubem ŠENOVSÝM (Praha 2019).

3 Vojtěch BIRNBAUM, *Kdy přišel Petr Parléř do Prahy?* Umění 1, Praha 1929, s. 51–56. Kriticky se s Birnbaumovou argumentací, kterou sdíleli i jiní historici umění, vyrovnal Viktor KOTRBA, *Kdy přišel Petr Parléř do Prahy. Příspěvek k historii počátků parléřovské gotiky ve Střední Evropě*, Umění 19, 1971, s. 109–135. Pars pro toto tím naznačují, že by pro mnoho otázek, které v bádání zůstávají otevřené, bylo třeba připojit historiografické exkursy, což ovšem u díla shrnujícího zaměření nepřichází v úvahu.

4 V nápisu u busty Petra Parléře v triforiu chrámu sv. Víta sice stojí „do polonia“, zjevně však jde o omyl restaurátora 19. století. Část rodinných vazeb objasnil již Joseph NEUWIRTH, *Peter Parler von Gmünd, Dombaumeister in Prag und seine Familie*, Prag 1891; nověji srov. Barbara SCHOCK-WERNER, *Die Parler*, in: Anton Legner (ed.), *Die Parler und der schöne Still 1350–1400. Europäische Kunst unter den Luxemburgern. Ein Handbuch zur Ausstellung des Schnütgen Museums in der Kunsthalle Köln*, Bd. 3, Köln 1978, s. 7–11; a heslo Jakuba VÍTOVSKÉHO *Parléř*, in: Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 470–480. Netřeba dodávat, že Jiří Kuthan udává v širokém rozsahu i další literaturu.

rozvětvenou základnu stavebního podnikání v sektoru církevní architektury.⁵ Téměř ke každému z uvedených stavitelů či staveb existuje rozsáhlá, často rozporná literatura, kterou autor sice v soupisu literatury vesměs uvádí, ne vždy se však s ní vyrovnává. Při syntetizujícím pojetí díla to ani nebylo možné, neboť jeho rozsah by neúměrně narostl.

Teritoriální rámec Kuthanem zkoumané parléřovské diaspory zahrnuje celou Římskou říši, kterou jihovýchodním směrem dokonce přesahuje. Není to žádným překvapením, vezmeme-li v úvahu výsledky staršího bádání shrnuté do tří svazků katalogu (a dvou připojených svazků) kolínské výstavy z roku 1978.⁶ V defilé měst se staveništi parléřovských hutí následují po Gmündu a Kolínu nad Rýnem Freiburg im Briesgau, Basilej, Vídeň, Řezno, Ulm, Štrasburk, Milán a Záhřeb. Nechybí v něm ani poměrně rozsáhlé pojednání o Norimberku, i když parléřovský vliv se tu jeví podle nejnovější monografie Jiřího Fajty jako zanedbatelný.⁷

Dostáváme se tak k velmi subtilní otázce průkazných dokladů, které má uměleckohistorické bádání k dispozici. Vedle ojedinělých smluv (Freiburg im Breisgau) nebo písemných zpráv (Basilej) lze matnou představu tu a tam získat z pramenů finanční povahy. Jinak přichází v první řadě v úvahu znamení zalomeného kamenického úhelníku jako spojující článek gmündských verk mistrů a členů parléřovského rozrodu. Pokud toto znamení na stavebních článcích bylo výrobní značkou pro výpočet mzdy za vykonané dílo, takřka by se tím vylučovala účast dvou nebo více příbuzných v jedné stavební huti. Tomu sice odpovídají doklady o individualizaci uvedeného znamení, ty však jsou zcela ojedinělé. Kromě toho v případě pražské katedrály jen každý pátý z originálních tesaných článků má značku. Běžně se asi stávalo, že kameník před týdenní výplatou odevzdal více kusů, z nichž jen jeden označil. Přesto se již v huti vedené Petrem Parlěřem podařilo prokázat 239 typů značek.⁸ Nejinak tomu zřejmě mohlo být i na jiných stavbách, na nichž se podíleli členové Petrova rodu. V případě štítu se zalomenou úhelnicí na dílech sochařské povahy jde o neméně složitou

- 5 Rod Petra Parlěře a jeho příbuzenstva autor představil v příloze na s. 641–645. Zde také stručně o nepříliš jasné souvislosti s Junkery/Panici, kteří rovněž používali znamení zalomeného úhelníku.
- 6 A. LEGNER (ed.), *Die Parler und der schöne Stil 1350–1400*, Bd. 1–3, Köln 1978. Dále srov. dva přidružené svazky: Bd. 4. *Das Internationale Kolloquium vom 5. bis zu 12. März 1979 anlässlich der Ausstellung des Schnütgen Museums in der Kunsthalle Köln*, Köln 1980 a *Resultatband zur Ausstellung des Schnütgen Museums in der Kunsthalle Köln*, Köln 1980.
- 7 Jiří Fajta se ve svém posledním díle, který autor stačil zařadit do seznamu literatury, sice převážně věnuje malbě, nicméně je zajímavé, že se o Parlěřovi zmiňuje jen zcela okrajově: *Nürnberg als Kunstzentrum des Heiligen Römischen Reichs. Höfische und städtische Malerei in der Zeit Karls IV 1346–1378*, Berlin–München–Prag 2019, srov. s. 298.
- 8 Většina stavebních článků sochařské povahy kamenickou značku nemá, jak dříve již doložil Petr CHOTĚBOR, *Stavební postupy svatovítské stavební huti ve středověku zjištěné při konzervaci katedrály sv. Víta na Pražském hradě*, *Staletá Praha* 32, 2016, s. 122–129, zde s. 126. K jeho pozdějším zjištěním, na něž se v textu odvolávám, Jiří Kuthan již neměl možnost přihlídnout. Viz Petr CHOTĚBOR, *Kamenické značky*, in: Jana Maříková-Kubková a kol., *Katedrála viditelná a neviditelná I*, Praha 2019, s. 143–147.

záležitost, neboť v některých případech mohla přicházet v úvahu i role Petra Parlěře nebo příslušníka jeho rodu jako sochaře-konceptora, dohlázeatele a garanta.⁹

Ještě více je historik vázán na mínění znalců v případě afinity architektonického řešení větších celků nebo naopak detailů, jak tomu je v případě soudobých visutých svorníků v sakristii pražské katedrály, na portálu freiburského münsteru nebo v kapli sv. Kateřiny štrasburského dómu. Přínos Petra Parlěře přitom spočíval zejména v rozvoji pozdně gotických klenebních konstrukcí či měkce modelovaných přípor a dále též v dynamickém řešení prostoru se širokými okny a s obrazci plaménkových kružeb. V tom, jak se mi to jeví, je většina dosavadní literatury zajedno.¹⁰

Jestliže Jiří Kuthan postupuje ve výběru parlěřovské architektury a skulptury extenzivně, není v tom osamocen, neboť takřka celé parlěřovské bádání se vyznačuje obdobnou snahou. Vedle nesporného přínosu a vlivu hutí spojených shodným původem, jménem či kamenickým znamením tu zjevně hrála roli méně výrazná individuální role jiných soudobých verkmistrů. Při kritickém pročitání odborné produkce mne občas napadá, co vše by musel exponovaný jedinec typu Petra Parlěře stihnout, kdyby měl vykonat vše, co se mu připisuje. Někdy si také kladu otázku, jak dlouho trvala práce na stavebním rysu, soše či stavebním článku, jak intenzivně se na stavbách pracovalo v zimě a jak bylo možné na dálku řídit dvě nebo více staveb.¹¹ Jindy postrádám větší přihlédnutí ke stavebním expertizám, i když odkazy na ně lze v poznámkovém aparátu nalézt. To vše není míněno jako výtka, zvláště když Jiří Kuthan nenechává čtenáře na pochybách o své bohaté erudici, zjevné z textu i z poznámkového aparátu. Nejen v této části, ale v celé knize čtenář rovněž ocení údaje o stavební i jiné historii té které architektonické památky, jež často sahají hluboko do 13. či 12. století. Kniha tak do jisté míry supluje kompendia, do nichž by jinak bylo nutné čas od času nahlížet.

Autor si svůj úkol neulehčil ani ve druhé části pojednávající o parlěřovské architektuře v zemích České Koruny. Ačkoli sám se pražskou katedrálou i jinými památkami podrobně zabýval¹², v knize o nich pojednal nově, při čemž v poznámkách přihlédl i k poslední

9 Odvolávám se tu na pojednání Michaela OTTOVÁ – Jan KLÍPA – Aleš MUDRA, *Počátky a formování krásného slohu*, in: Petr Jindra – Michaela Ottová (eds.), *Nad slunce krásnější. Plzeňská madona a krásný sloh*, Plzeň – Praha 2020, s. 44–52.

10 Nejnověji srov. Klára BENEŠOVSKÁ – Ivo HLOBIL, *Hut' katedrály pod vedením Petra Parlěře – nové tvůrčí centrum uprostřed Evropy*, in: Tatána Petrasová – Rostislav Švácha (eds.), *Dějiny umění v českých zemích 800/2000*, Praha 2017, s. 182–185. Obdobně a podrobněji k tomu, ale s kritickým odstupem Petr MACEK, *Petr Parlěř a jeho místo v evropské architektuře*, in: P. Jindra – M. Ottová (eds.), *Nad slunce krásnější*, s. 62–81.

11 Zatím ojedinělým zůstává záznam v týdenních účtech pražské katedrály, podle něhož bylo na příkaz Karla IV. k 30. srpnu 1377 vyplaceno Petru Parlěřovi za zhotovení tumbý Přemysla Otakara I. 39 kop grošů. Částka odpovídala výši jeho třiceti týdenních platů. Pokud by jen na této soše pracoval sedm měsíců, dávalo by to jistou představu o tom, kolik podobně náročných děl mohl sám vytvořit. Analogicky by bylo třeba být jen pokusně zjistit, kolik času bylo třeba s použitím soudobých pomůcek k vytvoření jednoho velkého stavebního rysu.

12 Odkazuji tu zejména na zmíněnou již velkou monografii, kterou Jiří Kuthan vydal spolu s Janem Roytem: *Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha* (psal jsem o ní v ČČH 110, 2012, s. 348–251).

literatuře. Vzhledem k tomu, že v případě této katedrály jde o monument, k němuž se se tu méně tu více vztahuje většina v knize uvedených architektonických památek, očekával bych, že se jí bude zabývat podrobněji a že se ve větší míře rozepíše o rozdílných názorech literatury. Částečně to nahrazuje pátá kapitola, která současně plní funkci celkového shrnutí.

Jediný, i když patně ne zcela nesporný výčet prací Petra Parléře, alespoň pod královskou patronací, přináší nápis nad jeho bustou v dolním triforiu. Vedle dokončeného chóru a „stolic“ samotné katedrály, chóru hradní kaple Všem svatých a vedení stavby kamenného mostu je tu zmíněn i chór kostela sv. Bartoloměje v Kolíně nad Labem, který začal budovat od základu. Přitom právě v Kolíně je doloženo hned několik zde usazených kameníků, včetně Michala z Kolína nad Rýnem, nejspíše zetě Petra Parléře. Naopak ve Zlaté Koruně působil podle zápisu z října 1359 Petrův bratr Michael, k jehož tamějším pracím se mimo jiné počítá i dnes již nedochovaná studnice v rajském dvoře cisterciáckého opatství. Jiří Kuthan každou z uvedených památek znalecky přibližuje slovem i obrazovou dokumentací, při čemž neopomenul ani možné souvislosti s parléřovským dílem v případě svatobavorského chrámu v Kutné Hoře či farního kostela v Kladsku, ani brněnské působení Jindřicha z Gmündu ve službách moravského markraběte Jošta Lucemburského. Stranou nezůstaly ani více tušené než doložené vazby parléřovské architektury a skulptury s uměním ve vedlejších zemích.

Užitečnou orientační pomůckou ke třetí stěžejní části o inspirační síle „parléřovské“ architektury a skulptury v římské říši a za jejími hranicemi je mapa na s. 456. Erbovní štítky se zalomeným úhelníkem nalezneme u více než čtyřiceti měst od Malborku na severu, fríského Kampenu a švýcarského Bernu na západě a chorvatského Pazimu na jihu. Přitom tu nejsou uvedeny lokality (na jihu zvláště Milán a Záhřeb) s bezprostředním nebo hypotetickým působením členů Parléřova rodu, s nimiž jsme se seznámili v první kapitole a které zachycuje přehledná mapa na s. 14. Nechybí tu ani Karlova pozdní rezidence v Tangermünde. Patrně jen nedopatřením vypadly štítky u Prešburku (Bratislavy) a Budína (Budapešti), o nichž se autor rovněž podrobně rozepisuje. Nemělo by nám uniknout, že v nadpisu této části je slovo „parléřovské“ v uvozovkách, neboť častěji tu jsou obecněji míněny vlivy umění bohemikální provenience. Je také třeba vzít v úvahu, že pražští Parléři byli příbuzensky propojeni s mistrem Michalem z rodu savojských verk mistrů působícím v čele huti v Kolíně nad Rýnem a že pražskou hutí prošli též tak významní stavitelé, jakými byli Ulrich von Ensingen (katedrála ve Štrasburku a münster v Ulmu) a Stephan Krumenauer (chrám v Landshutu a Pasově). Blízký vztah k pražské parléřovské huti měl i mistr Petr z Prachatic, který se po úmrtí mistra Václava ujal vedení prací na vídeňském dómu.

Přímé doklady písemné nebo jinak nesporné povahy v této třetí části jinak téměř nenajdeme.¹³ Mluví se tu o původu mistrů, pocházejících z jihoněmecké domoviny Parléřů

V případě parléřovských staveb ve znamení zalomeného úhelníku autor, jak předpokládám, naopak zprvu předložil nástin, který v recenzovaném díle rozvinul (viz J. KUTHAN– J. ROYT, *Karel IV. Císař a český král*, s. 347–397).

13 Jednou z výjimek je kostel na Ptujské goře, kam podle autora přišel okolo roku 1400 z Prahy mistr Václav z rodu Parléřů. Tato kapitola může také posloužit jako ukázka šíře výzkumu, který autor podnikl pro jednotlivé památky.

(Bolzano), o podnětech architektury v Kolíně nad Rýnem (Wetzlar), o hypotetických úvahách některých autorů (Lemgo), jindy o řešení předznamenaném samotným Petrem Parlěrem (Landshtut), o podobnosti kamenických značek (Havelberg) nebo o „parléřovské“ notě (tumba Günthera XXV. ze Schwarzburgu). Na druhé straně autor vítaně poskytuje o zvolených sakrálních stavbách či skulpturách podrobné poučení včetně historického začlenění lokalit do širšího kontextu lucemburské epopeje. Tu všude vystupuje do popředí Kuthanův celoživotní zájem o zkoumané památky, jež také sám ve svých působivých fotografiích zachytil. Pozorný čtenář zde rovněž nalezne poučení, které by jinak nesnadno získával. Pars pro toto tu uvedu paralely k autoportrétu Petra Parlěře v Landshtutu (busta mistra Hanse von Burghausen) a Halle an der Saale (busta mistra Conrada Enbecka).

Dominantní uměleckou oblastí Kuthanova zájmu od počátku byla a zůstala architektura, avšak ani skulptura nepřišla v jeho díle zkrátka. Platí to zejména o náhrobcích přemyslovských panovníků v pražské katedrále, jmenovitě o tumbě Přemysla Otakara I., o níž lze takřka bezpečně říci, že ji celou zhotovil mistr Parlěř. Přesto zařazení stručné čtvrté části o „krásných“ madonách a pietách tzv. internacionálního slohu z knihy poněkud vybočuje a je tak spíše ukázkou autorovy snahy neponechat stranou nic, co by z jeho úhlu pohledu mohlo posílit nosnou konstrukci celé knihy, a to nejen o parléřovském mýtu, ale i o skutečném parléřovském fenoménu v dějinách středoevropských (v autorově pojetí bezmála celoevropských) dějin středověkého umění. V čem spočíval „parléřovský“ mýtus Jiří Kuthan výslovně neobjasnil. Pokud jím měl na mysli předchozím bádáním rozmlžený obraz působení rozvětvené parléřovské huti na území celé římské říše, v němž tu a tam zazáří její průkazně doložená díla, tak to ani nebylo třeba. Parléřovský mýtus bude tak dále vzbuzovat pozornost a vyvolávat nové otázky i přístupy.

František Šmahel

Fanny MÜNNICH

Der sächsische Adel an den Universitäten Europas. Universitätsbesuch, Studienalltag und Lebenswege in Spätmittelalter und beginnender Frühneuzeit

Teilband 1 und 2. Quellen und Forschungen zur sächsischen und mitteldeutschen

Geschichte 45. Sächsische Akademie der Wissenschaften Leipzig.

Stuttgart, Franz Steiner Verlag 2020, 1351 s., ISBN 978-3-515-12546-8.

Německá (tištěná) disertace je pojem. Jak pokud jde o výběr témat, tak také (a někdy ještě více) svým rozsahem i zpracováním. Předložený spis – a je to třeba vytknout už na počátku – je toho nejlepším příkladem v tom dobrém slova smyslu. Než bude možné přejít ke konkrétnímu představení díla, které má výrazně širší význam než by jeho titulík naznačoval (i když i ten je dostatečně nosný sám o sobě), je potřebí několik obecnějších slov o tom, jak situace vyhlíží na naší domácí scéně.

Dějiny univerzit, školství a kultury tvoří při veškeré autonomnosti jejich jednotlivých fenoménů významný vyšší, samostatný celek historického bádání, který má svou bohatou a doslova nevyčerpatelnou nabídku témat historických i historiografických a to jak regionálních, tak obecných. V tomto kontextu jde o to první. Univerzity jsou nezpochybní-